

Samenvatting

De westerse secularisatie heeft kerk en godsdienst naar de marge van de samenleving gedrongen en religie voor een belangrijk deel tot een privé aangelegenheid gemaakt. Een volgende stap in deze ontwikkeling is volgens de auteur een secularisatie in de tweede macht. Daarbij wordt het religieuze tot een seculier verschijnsel teruggebracht. Niet alleen de samenleving maar de mens zelf en zijn hele bestaan wordt gesecculariseerd. Dit gaat gepaard met een ontmythologisering van de Apollinische mens, de mens die zichzelf als een God beschouwt, verheven boven alles wat leeft. Deze ontmythologisering versterkt het besef dat mensen een onderdeel vormen van de biosfeer en dat hun waarheid en wereldbeeld is te typeren als een seculier *panta rei*. In religieuze ervaringen kunnen mensen zich verbonden weten met al wat leeft en een optimaal geluk beleven.

Deze religieuze ervaringen zijn echter vanouds gelieerd aan religie en vormen er een belangrijk element van. Een gevolg van de secularisatie is dat men met het badwater van kerk en godsdienst vaak ook het kind van de religieuze ervaring wegspoelt. Volgens de auteur ten onrechte. De meest gelukkige momenten in een mensenleven zijn religieus. De hoogte en dieptepunten in ons bestaan hebben een religieuze lading. De georganiseerde religies hebben geen monopolie op religieuze ervaringen.

Om dat te verduidelijken worden tegen de historische achtergrond van het westers secularisatieproces enkele hedendaagse religieuze ervaringen beschreven. In eerste instantie betreft het twee mystieke ervaringen, van een Vlaming en een Amerikaan, die als atheïstische mystiek kunnen worden aangeduid. Daarvan worden enkele kenmerken in beeld gebracht om vervolgens aan te tonen dat die - zij het in minder sterke mate - ook te onderkennen zijn bij andere hedendaagse ervaringen die als topervaringen of ervaringen van optimaal geluk worden gekarakteriseerd. Een mystieke ervaring wordt in dit verband als een extreme religieuze ervaring beschouwd, waarin eenzelfde patroon is te ontdekken.

In tweede instantie wordt onderzocht in hoeverre de kenmerken van deze ervaringen aansluiten bij vroegere mystiek, die ons vanuit de verschillende godsdiensten en religies wordt aangereikt. Deze mystieke ervaringen worden als uitzonderlijk en transcendent aangemerkt en vertonen kenmerken die overeenkomsten vertonen met de eerder beschreven hedendaagse ervaringen. Mede op grond daarvan komt de auteur tot een aantal gemeenschappelijke karakteristieken van religieuze dan wel mystieke ervaringen, waardoor deze een breder draagvlak krijgen. Het betreft onder andere het gevoel van eenheid en verbondenheid, een

verlies van het ikbesef en een intensief geluk dat een dergelijke ervaring met zich meebrengt.

Veel theologen en filosofen veronderstellen dat religieuze ervaringen aan de oorsprong liggen van religie. Het zijn de religieuze ervaringen van Abraham, Mozes en de profeten die de basis vormen van de joodse religie, zoals die van Jezus en Paulus dat zijn van het christendom en de ervaring van Mohammed ten grondslag ligt aan de islam. De ervaring van de Boeddha had het boeddhisme tot gevolg. Dit kan al betekenen dat dergelijke ervaringen geen onderdeel hoeven uit te maken van een religie, dat ze die in zekere zin overstijgen en er los van kunnen worden gezien. Van belang daarbij is de vraag waar die ervaringen vandaan komen, hoe het religieuze van die ervaringen kan worden verklaard, aangezien er een bepaalde samenhang bestaat tussen de betekenis en de verklaring van een verschijnsel.

Mede daarom wordt er aan de hand van ontwikkelingen uit verschillende vakgebieden gezocht naar mogelijke oorzaken en achtergronden. Zo wijzen nieuwe inzichten uit de neurologie en psychologie op het primaat van emoties en gevoelens, op de ondergeschikte rol van het bewustzijn bij het functioneren van het menselijke organisme en de complexiteit van menselijke ervaring. Dit kan een ander licht werpen op een religieuze ervaring dan de traditionele verklaring van de diverse godsdiensten. Fysiologische ontwikkelingen maken duidelijk dat er elke seconde miljoenen bits informatie door onze zintuigen worden opgenomen, terwijl we met ons bewustzijn hoogstens veertig bits per seconde kunnen verwerken. Dit betekent dat er een groot verschil ligt tussen wat de zintuigen ontvangen en doorsturen naar de hersenen en wat wij ervaren. Anders gezegd, de bandbreedte van het talig bewustzijn is vele malen smaller dan de bandbreedte van het lichamenlijk absorberen. Een dergelijk gegeven kan het verklaren van religieuze ervaringen zoals dat in het verleden gebeurde van de nodige vraagtekens voorzien. Ook taalfilosofische connotaties dragen daartoe bij. Taal vormt in de terminologie van Heidegger 'het huis van het zijn'. De vraag daarbij is in hoeverre dit huis het zijn constitueert, in hoeverre het de ervaring tot ervaring maakt. Het laat zich aanzien dat er zonder taal niet over ervaring kan worden gesproken.

Hedendaagse inzichten uit meerdere vakgebieden reiken zo nieuwe vermoedens aan over waar het religieuze vandaan komt. Ze kunnen nieuw licht werpen op achtergronden en oorzaken. Verschillende van deze ontwikkelingen wijzen volgens de schrijver in de richting dat het religieuze van de ervaring een bepaalde emotie is die toegang kan verschaffen tot een ander en dieper bewustzijn. Er is interdisciplinair onderzoek nodig waarbij biologen, neurologen, natuurkundigen, psychologen en filosofen samenwerken, niet alleen om deze hypothese te toetsen, maar ook om de achtergronden en implicaties van de menselijke ervaring nader te expliciteren en om dan met name het hoe en waarom van de mystieke en religieuze ervaring te kunnen verklaren.

Naast dit pleidooi voor meer en vooral interdisciplinair onderzoek wordt enigszins in navolging van William James stilgestaan bij wat religieuze ervaringen teweeg brengen. Vanuit de karakteriserende kenmerken wordt aangegeven dat deze een bepaalde transcendentie met zich meebrengen. Ervaringen van eenheid en verbondenheid, van verlies aan ikbesef, alsook tijdloze en gelukzalige ervaringen kunnen namelijk wijzen op het overschrijden, het transcenderen van grenzen, hetgeen ingrijpende gevolgen kan hebben. Zo blijkt er een inspirerende en innovatieve kracht van deze transcendentie uit te gaan. De auteur spreekt hier over een vitaliserende transcendentie. Deze lijkt ook een soort weten op te leveren dat van een andere orde is dan de cognitieve kennis.

Het transcendente van de religieuze emotie tracht tevens voor een deel inzichtelijk te maken waarom velen van onze voorouders geen verklaring van het religieuze konden vinden in de 'gewone' werkelijkheid en verwezen naar een boven- of buitenmenselijke wereld. Daarin vonden ze de mogelijkheden voor een verklaring en daarmee brachten ze onder woorden wat hen te boven ging. Dat bood houvast. Mensen klampen zich in de regel vast aan woorden en uitspraken, terwijl ze in feite polsstokhoogspringers zijn die het woord zouden moeten gebruiken als een stok om een bepaalde hoogte te bereiken. Om nog hoger te kunnen reiken zouden ze die moeten loslaten en wegwerpen. Dat lijkt te gebeuren in de religieuze ervaring.

De consequenties van een secularisatie in de tweede macht betekenen voor kerken en godsdiensten een heel ander perspectief, waarbij hemel en hel helemaal in dit bestaan liggen ingebed. Hun instructies en voorschriften blijven echter voor een belangrijk deel van groot belang. De pelgrimstocht door dit bestaan ligt immers niet in het vasthouden aan of verheerlijken van de eigen persoon. Jezelf vergeten omwille van anderen, je verbonden weten met het geheel en opgaan in iets dat groter is dan het cognitieve zelfbeeld aangeeft, passen zowel bij het mystieke erfgoed van de godsdienst als bij secularisatie in de tweede macht. Daarbij gaat het niet om een krampachtig vasthouden aan oude of nieuwe waarheden, maar om een prudent aanvaarden van de betrekkelijkheid en tijdelijkheid daarvan en om een intuïtief aanvoelen van wat echt en authentiek is.

Voor humanisten, agnosten en ongelovigen betekent deze secularisatie meer aandacht voor de eigen emotionaliteit en een zekere relativering van de rationele en cognitieve vermogens, omdat deze niet de machtigste krachten zijn die de evolutie heeft opgeleverd. Vanuit een verbondenheid met alles wat leeft, kunnen er waarden en normen worden ontwikkeld voor een ethiek die verschilt van de huidige imperialistische en individualistische moraal. Het openstaan voor diepere lagen van bewustzijn en andere vormen van weten kunnen het aanzien van de wereld veranderen. In die zin is het religieuze anders dan we denken.